

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНИХ ЕТАЛОНІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Анна Карпєєва,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
психолого-педагогічного факультету,
Маріупольський державний університет,
karpeevaanna911@gmail.com

Важливим завданням сучасної дошкільної педагогіки є пошук ефективних засобів і прийомів для здійснення сенсорного розвитку дітей.

Державний стандарт дошкільної освіти в Україні – Базовий компонент дошкільної освіти, Базова програма розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція 2021 р.) відокремлюють сенсорний розвиток в окремий розділ інваріантної складової дошкільної освіти – «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі», наголошуючи на тому, що сенсорний розвиток – розвиток сприйняття й формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їхній колір, величину, форму, розташування у просторі, запах, смак тощо, – є базовою основою формування всіх ключових компетентностей дитини дошкільного віку.

Особливо важливим сенсорний розвиток є для дітей, які мають порушення зору, так як такі діти бачать світ спотворено, самостійне виділення властивостей і якостей предметів у них ускладнене. У таких дітей з'являється особлива педагогічна потреба – навчитися бачити навколишній світ у відповідності із загальноприйнятими еталонами, співвіднести свою індивідуальну, особливу картину світу із загальноприйнятою.

Тому актуальність теми зумовлена потребою педагогів у пошуку доцільних, дієвих засобів і прийомів сенсорного виховання дітей з різними патологіями зору.

Проблема сенсорного розвитку дітей дошкільного віку не є новою у педагогіці. Вагомий внесок у її розробку зробили такі видатні

представники дошкільної педагогіки та психології, як Є. Тихеева, С. Русова, О. Запорожець, Н. Сакуліна, О. Усова, науковці І. Барбашова, Т. Маркова, З. Дорошенко, Н. Маліновська, І. Светлова, Т. Поніманська, С. Трикоз та інші.

Сучасна система сенсорного виховання базується на теоретико-методологічних доробках М. Монтесорі, Ф. Фребеля, О. Запорожця, Л. Венгера, педагогічні ідеї яких широко впроваджуються у практику закладів дошкільної освіти різних куточків України.

Дослідженням є й питання сенсорного виховання безпосередньо дітей із порушеннями зору (Є. Синьова, В. Бутенко, І. Гудим, І. Паласевич, С. Кондратенко та ін.). Проте, на мою думку, праці цих педагогів носять здебільшого теоретичний характер, що спонукає до подальшої розробки практичних аспектів даної проблеми.

Метою дослідження є презентація власного досвіду формування сенсорних еталонів у дітей середнього дошкільного віку, які мають порушення зору, засобами дидактичних ігор.

Працюючи з дітьми дошкільного віку, які мають порушення зору, я обрала для себе найефективніший, на мою думку, засіб формування сенсорних еталонів – дидактичні ігри. І цей вибір не є випадковим, адже аналіз наявної педагогічної літератури дозволив констатувати, що саме дидактична гра є найбільш оптимальним засобом формування сенсорної компетентності, розвитку пізнавальної та емоційної сфери, соціалізації дітей дошкільного віку, які мають порушення зору [2–4; 6–9]. Дидактичні ігри сприяють розвитку у таких дошкільників зорового аналізу і синтезу, довільної зорової уваги, допомагають навчити дітей визначати довжину об'єкта, відстань до нього, глибину простору, що є найскладнішим для сприйняття дітьми дошкільного віку, які мають порушення зору.

При цьому важливою умовою використання дидактичних ігор у роботі з дітьми з порушенням зору є поступове їх ускладнення. Враховуючи рівень розвитку залишкового зору та зорового сприймання

вихованців, дидактичні завдання доцільно надавати у певній послідовності. Так, наприклад, спочатку логічним є обстеження окремих об'ємних предметів та порівняння натуральних об'ємних предметів і об'єктів (2–4), що відрізняються яскраво вираженими ознаками (кольором, формою, величиною, кількістю деталей, розташуванням окремих частин), далі - порівняння їх зображень. Пізніше можна запропонувати дитині впізнати реалістичні зображення у різних ракурсах, обстежити окремі площинні предмети за контуром, скласти ціле з частин. Коли діти впораються з цими завданнями, можна приступати до порівняння контурних зображень предметів та об'єктів (2–4), що відрізняються яскраво вираженими ознаками (кольором, формою, величиною, кількістю деталей, розташуванням окремих частин); до порівняння натуральних подібних предметів та об'єктів (2–4), що розрізняються незначними ознаками (будовою, кількістю деталей, відтінками одного кольору, розміром, розташуванням окремих частин), далі - порівняння їх зображень; а також до впізнавання предмета за його частинами і до роботи з сюжетними малюнками [3].

Спираючись на зазначене, мною було відібрано дидактичні ігри та вправи і розподілено їх як за дидактичною метою, так і за рівнем складності.

Так, наприклад, для розвитку зорового сприймання з вихованцями групи проводилися такі дидактичні ігри, як «Що змінилося?», «Що переплутав художник?», «Відмінності», «Знайди, що заховано», «Незакінчені зображення», «Крапкові зображення», «Склади ціле з частин», «Де засвітив ліхтарик?».

Для розвитку зорового аналізу і синтезу, довільної зорової уваги і запам'ятовування мною використовувалися наступні дидактичні вправи: визначення змін у ряді предметів; знаходження «зайвої» іграшки, малюнка; знаходження відмінностей у двох подібних сюжетних

малюнках; запам'ятовування 4–6 предметів, іграшок, малюнків, геометричних фігур, літер, цифр, і відтворення їх у заданій послідовності.

Для того, щоб навчити вихованців узгоджувати рухи руки та очей, простежувати поглядом дії руки, а пізніше і рухомих об'єктів у просторі у своїй роботі з дітьми я використовувала такі дидактичні вправи, як обведення за трафаретом, силуетним і контурним зображенням тощо (наприклад, обвести на верхній смужці 5 трикутників, а на нижній смужці – на 1 круг більше або менше; третій, п'ятий і сьомий квадратики у нижньому ряді замалювати синім кольором, а другий, четверний і шостий у верхньому – жовтим; у різних місцях аркуша обвести по контуру трафарети іграшок, а потім з'єднати їх доріжками, і т. п.); а спостереження за рухомими об'єктами у просторі, як зазначено у спеціальній літературі, починали з визначення зміни положення окремих рухомих частин у іграшок, наприклад у ляльки (ручки, ніжки), машини (кузов, дверцята), будиночка (вікна, двері) [5]. З метою формування вміння простежувати поглядом рухомі об'єкти і одночасно оцінювати їх положення в просторі дітям пропонувалися настільні ігри «Футбол», «Більярд», «Машинки», «Залізниця».

Зауважимо, що найскладнішим для зорового сприймання дітей з порушеннями зору є визначення відстані, довжини до об'єкта, глибини простору, виділення співвідношення і переміщення різних рухомих деталей предмета. Тому важливо навчити дітей визначати місце розміщення об'єктів в просторі відносно себе, моделювати різні просторові ситуації. З цією метою у своїй роботі я використовувала вправи для розвитку окоміру: діти визначали, скільки кроків до столу, до ляльки, до перехрестя (на вулиці); ділили коло, квадрат, прямокутник на 2, 4, 3 рівні частини; розрізали смужку на рівні частини. Розвитку просторових уявлень у дітей сприяли дидактичні ігри «Знайди схожу іграшку», «Покажи, де дзвенить дзвіночок», «Знайди заховану іграшку», «Куди підеш і що знайдеш», «Подорож по кімнаті»,

«Куди кинемо м'яч», «Вгадай, що де знаходиться», «Знайди прапорець» та інші.

Роботу з активізації зорових функцій у дітей з порушеним зором я будувала згідно з вимогами гігієни та профілактики порушень зору, не допускаючи перенавантаження і перевтоми очей. Фахівці вважають, що під час занять з дітьми навіть з нормальним зором для зняття зорової напруги необхідно регулярно виконувати комплекс вправ зорової гімнастики для того, щоб давати можливість очам відпочивати. Гострота зору багато в чому залежить від систематичності тренування, тому під час своєї роботи я постійно проводила зорову гімнастику, розроблену спеціально для дітей середнього дошкільного віку.

Оскільки важливим компенсаторним механізмом розвитку дітей з порушеннями зору є формування у них культури використання альтернативних засобів сприймання та пізнання оточуючого середовища, значну увагу під час роботи з формування у вихованців сенсорних еталонів я приділяла розвитку дотику та тактильної чутливості їх рук. Так, для розвитку дрібної моторики рук мною використовувалися такі дидактичні ігри та вправи, як «Різнокольорові прищіпки», «Кольорові краплі», «Намисто», «Зашнуруй черевик», «Вітрина магазину» та багато інших. Окрім досягнення основної мети – розвитку дрібної моторики, – такі ігри дозволяли закріплювати у дітей знання кольору та форми, вміння класифікувати предмети за певною ознакою або темою, розвивали координацію рухів, концентрацію уваги тощо.

Враховуючи те, що роботу з розвитку дотику і дрібної моторики у дітей з порушеннями зору доцільно здійснювати у дидактичних іграх із залученням різних видів матеріалів, мною використовувався пластилін, різні види паперу, природний матеріал тощо. Ефективними у моїй роботі були дидактичні вправи «Зімни та розправ», «Скачайте кульки одного розміру», «Розправ та дізнайся» (шаблон або контурне зображення того

чи іншого предмета по темі безпосередньо освітньої діяльності), «Зроби з прямокутника овал», робота з фольгою та ін.

Усі дидактичні ігри, незалежно від їх мети та розвивальних завдань, підбиралися індивідуально для кожної дитини, у залежності від стану її зору. Наприклад, при високому рівні амбліопії вихованцям пропонувалися предмети (зображення) більші за розміром, а у міру підвищення гостроти зору розміри цих предметів (зображень) зменшувалися. Найдрібніші предмети мали розмір не менше 2 см, що обумовлено відхиленням у розвитку дрібної моторики рук дошкільнят. Крім того, для покращення зорового сприйняття і попередження швидкої втомлюваності очей, значна увага приділялася і контрастності між фоном, на якому здійснювалася демонстрація, та самим демонстраційним матеріалом.

Правильно підібрані дидактичні ігри допомагали дітям отримати інформацію про оточуючий світ на полісенсорній основі та навчали використовувати її в предметно-практичній, пізнавальній діяльності, у просторовому орієнтуванні. Під час таких ігор відбувалося формування цілісного зорового сприймання, розвиток пізнавальних інтересів та розумових здібностей дошкільників.

Зауважимо, що проведена робота дала позитивні результати у засвоєнні дітьми сенсорних еталонів. Використовуючи один із сучасних методів дослідження діагностики дітей – освітній моніторинг, та спираючись на критерії і показники засвоєння сенсорних еталонів дітьми, регламентовані Базовим компонентом дошкільної освіти, я двічі провела діагностику дітей з часовим інтервалом у півроку.

Порівняльний аналіз отриманих під час діагностики показав, що після проведеної роботи 26% дітей, які виявляли низький рівень засвоєння сенсорних еталонів, вийшли на середній рівень показників. З 13% до 30% збільшилась кількість дітей з високим рівнем сенсорного розвитку.

Отримані результати дають змогу зробити висновки, що дидактичні ігри є ефективним засобом формування сенсорних еталонів у дітей з порушеннями зору, що свідчить про доцільність їх використання в освітньому процесі.

Зазначимо, що проведене дослідження не претендує на всебічне розкриття проблеми. Предметом подальшого наукового пошуку може бути дослідження можливостей інших засобів формування сенсорних еталонів у дошкільників з порушеннями зору і використання їх в освітньому процесі ЗДО.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція (2021 р.) / Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л. та ін. / наук. керівник: А. М. Богуш. Київ : Видавництво, 2012. 21 с.
2. Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: зб. наук. праць / за ред. А. А. Колупаєвої. Київ : Педагогічна думка, 2012. 198 с.
3. Довженко З. П. Методична розробка: зоровий, сенсорний розвиток слабозорих дошкільнят. URL: <https://vseosvita.ua/library/zorovijisensornij-rozvitok-slabozorih-doskilnat-7721.html> (дата звернення: 24.05.2024).
4. Кондратенко С. В. Формування навичок просторового орієнтування у незрячих дітей дошкільного віку : методичні рекомендації (розділи – 1, 2, 3). Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 61 с.
5. Кондратенко С. В. Організація розвивального середовища для формування просторових уявлень та навичок просторового орієнтування у дітей з глибокими порушеннями зору. *Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання* : зб. наук. праць. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2013. Вип. 4. С. 116–126.
6. Лапуга О. С. Особливості корекційно-виховної та навчальної роботи в спеціалізованих групах для дітей з вадами зору : метод. посібник. Березне : Навчально-методичний центр відділу освіти Березнівської райдержадміністрації, 2012. 81 с.
7. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-методичний посібник. 2-ге вид. Рівне, 2016. 141 с.
8. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору : науково-методичний посібник / Вавіна Л. С., Гудим І. М., Кондратенко С. В. та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. Частина I. 138 с.
9. Паласевич І. Л. Корекційно-реабілітаційна робота ДНЗ з дітьми, що мають порушення зору. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 29. Част. 3 : Педагогіка. С. 137–147.
10. Програмно-методичний комплекс. Програма розвитку дітей сліпих та зі зниженим зором від народження до 6 років / Укладачі: Л. С. Вавіна, В. А. Бутенко, І. М. Гудим. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2012. 195 с.
11. Садова І. І. Основи дефектології. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. 230 с.
12. Синьова Є. П. Тифлопсихологія. Київ : Знання, 2008. 365 с.